

Отримано: 30 березня 2022 р.

Прорецензовано: 5 квітня 2022 р.

Прийнято до друку: 6 квітня 2022 р.

e-mail: viktoriiiahonhalo@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-72-77

Гонгало В. О. Корпусне моделювання прототипної структури концепту SUCCESS. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 72–77.

УДК: 811.111: 81.23./33/.37

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7230-6151>

Гонгало Вікторія Олегівна,
аспірантка
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні
Національної академії наук України

КОРПУСНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОТОТИПНОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ SUCCESS

Дослідження присвячене актуальним питанням сучасних лінгвістичних студій, а саме питанням лексикології та лексико-семантичного поля. Розглядається проблема побудови, зіставлення та тотожності/нетотожності структур лексико-семантичного поля та концепту, як поняттєвою одиницею лінгвокультурології. У межах дослідження визначаємо концепт як складне культурно зумовлене різносубтратне ментальне утворення. Дослідження також дотичне до питання корпусної лінгвістики як лінгвістичного методу.

Одним із актуальних питань сьогодення є дослідження американської мовної картини світу, зокрема національних уявлень про успіх, досягнення поставлених цілей та реалізації мрій, вербалізованих у концепті SUCCESS. У дослідженні концепту на основі лексикографічних джерел можна реконструювати його понятійний субстрат, що є мінімумом смислового об'єму концепту. Структура концепту, побудована на основі цих даних, може бути хибною і не тотожною відносно структури американського концепту SUCCESS. Концепт є асоціативним феноменом і відображає специфіку етнокультурного осягнення окремого фрагменту світу. Лексеми фіксують у тлумачних словниках і перекладних словниках, тоді як їх асоціативні ряди – майже ніколи. Перцептивна складова є надбудовою у вигляді певного ореолу, який складно передати словами, але можна встановити за допомогою корпусного дослідження.

У рамках дослідження зіставляємо створену структуру лексико-семантичного поля SUCCESS зі змодельованою прототипною структурою американського концепту SUCCESS. Для порівняння кількісних та якісних показників обох структур користуємося методом корпусної лінгвістики. Для досягнення мети дослідження використовуємо спеціально створений корпус американських актових промов CACS (2000-2021), який містить 100 актових промов за період 2000-2021 рр. Для роботи із корпусом CACS було використано корпус-менеджер AntConc 3.5.9.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, концепт, лінгвокультурологія, структура концепту, концепт SUCCESS, корпусна лінгвістика, корпус американських актових промов, актова промова.

Viktoriia Honhalo,
postgraduate student,

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

MODELING OF THE PROTOTYPE STRUCTURE OF THE CONCEPT OF SUCCESS: CORPUS-BASED STUDIES

The research is devoted to the topical issues of modern linguistics, namely lexicology and lexico-semantic fields. The article considers the construction, comparison and identity of the lexico-semantic field and the concept as a conceptual term of linguoculturology. Within the framework of the research we define the concept as a complex culturally determined multi-substrate mental construction. The research is also relevant to the corpus linguistics as a linguistic method.

One of the topical issues nowadays is the study of the American language picture of the world, especially national perceptions of success, achievement of set goals and realization of dreams, verbalized in the concept of SUCCESS. In the study of the concept on the basis of lexicographic sources it is possible to reconstruct its conceptual substrate, which is the minimum of the concept meaningful scope. The structure of the concept created on the basis of these data may be misleading and not accurate in relation to the structure of the American concept of SUCCESS. The concept is an associative phenomenon and reflects the specificity of the ethno-cultural perception of a particular fragment of the world. Lexemes are recorded in defining and translation dictionaries, while their associative units are almost invariably not. The perceptual structure is a superstructure in the form of a certain «halo», which is difficult to convey in words, but can be established with the help of corpus research.

In the research, the created structure of the lexical-semantic field SUCCESS is compared with the modeled prototype structure of the American concept of SUCCESS. To compare quantitative and qualitative values of both structures we use corpus linguistics method. To achieve the goal of the research we used a specially created Corpus of American Commencement Speeches – CACS (2000-2021), which contains 100 commencement speeches from 2000–2021. AntConc 3.5.9 Corpus Manager was used to work with the CACS.

Keywords: lexical-semantic field, concept, linguoculturology, structure of concept, concept of SUCCESS, corpus linguistics, Corpus of American Commencement Speeches, commencement speech.

Постановка проблеми. Антропоцентрична орієнтованість сучасної лінгвістики зумовлює інтегральний підхід до вивчення мовних явищ. Відбувається успішне становлення таких міждисциплінарних предметних ділянок мовознавства, як лінгвокогнітологія, лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія, лінгвоаксіологія тощо, у межах метамови яких постає поняття «концепт» – складне культурно зумовлене різносубтратне ментальне утворення.

До завдань лінгвокультурології входить вивчення і опис взаємозв'язків мови і культури, мови та етносу, мови та етнічного менталітету. Основу ж категорійного апарату лінгвокультурології складають поняття мовної особистості та концепту [8: 28].

Одним із актуальних питань сьогодення є дослідження американської мовної картини світу, зокрема загальних («національних») уявлень про успіх, досягнення поставлених цілей та реалізації мрій, вербалізованих у концепті SUCCESS. Однак,

не всі результати застосування таких методик, як, наприклад, етимологічний аналіз, аналіз словникових дефініцій, побудова синонімічних та антонімічних рядів імені концепту, можна використати для відтворення повної структури концепту. У дослідженні концепту на основі лексикографічних джерел можна реконструювати його понятійний субстрат концепту, але він може не відповідати реальній когнітивній картині світу стосовно, національний варіант мови та дискурс якого досліджується. Структура концепту, побудована на основі цих даних, може бути хибною та не відповідати реальності.

Ми вважаємо, що лексико-семантичне поле SUCCESS, побудоване на основі лексикографічних джерел у межах названих методик, не є тотожним відносно концепту SUCCESS, але може вважатися його понятійним субстратом, який варто «просіяти» через створений корпус американських актових промов.

Для якісного та кількісного дослідження та подальшого порівняння двох структур використовуємо метод корпусної лінгвістики, а саме створення власного корпусу текстів 100 актових промов (CACS 2000-2021) з використанням корпус-менеджера AntConc [15].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Невід’ємним складником лінгвокогнітологічних студій є праці Ю. Д. Апресяна, С. Г. Воркачова, І. О. Голубовської, О. С. Кубрякової, В. І. Карасика, В. А. Маслової, А. М. Приходька, Т. В. Радзієвської, О. В. Скобнікової, В. М. Телія, С. М. Щербини та ін. Окремої уваги вимагає питання структури концепту, яке розглядають у своїх працях З. Д. Попова, І. А. Стернін, О. Є. Потапова.

Дослідженню концепту SUCCESS у різних лінгвокультурах присвячено праці А. О. Андрієнко, І. В. Адоніна, Н. Д. Паршиної, С. М. Щербини та інших авторів.

Об’єктом нашого дослідження є вербалізація концепту SUCCESS в американських актових промовах.

Предметом дослідження є прототипна структура концепту SUCCESS в названих промовах.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є створення прототипної структури концепту SUCCESS на основі корпусу **Corpus of American Commencement Speeches (2000-2021)** (далі CACS) та зіставлення цієї структури із попередньо створеною структурою лексико-семантичного поля SUCCESS на основі десяти англійських лексикографічних джерел.

Виклад основного матеріалу. У центрі когнітивної лінгвістики постають оперативні одиниці пам’яті: фрейми (стереотипні сценарії), концепти (сукупність усіх розумінь, охоплених словом), гештальти (цілісні допонятійні образи фрагментів світу), мовна картина світу, когнітивна картина світу, концептосфера ті ін. [12].

Проблема визначення поняття *концепт* є однією із найскладніших у сучасному теоретичному мовознавстві. Існує декілька напрямів лінгвістики, в межах яких розглядають поняття *концепт*. Представники лінгвокогнітивного напрямку (Є. С. Кубрякова, М. М. Болдирев, Й. А. Стернін, А. П. Бабушкін) інтерпретують концепт як одиницю оперативної свідомості, що виступає цілісним, неподільним відображенням факту дійсності. Концепт утворюється у процесі мисленнєвого конструювання (концептуалізації) предметів і явищ навколишнього світу. На думку дослідників цього напрямку, концепти відображають зміст знань, досвіду, результатів усієї діяльності людини і результатів пізнання ними навколишньої дійсності у вигляді окремих одиниць, «квантів» знання [1].

Відомо, що концепти входять до сфери, що співвідноситься із менталітетом як множиною когнітивних, емотивних і поведінкових стереотипів нації [14]. Тому представники лінгвокультурологічного напрямку (А. Вежицька, Н. Д. Арутюнова, В. І. Карасик, Д. С. Лихачов, Ю. С. Степанов, С. Х. Ляпін) розглядають концепт як ментальне утворення, певною мірою позначене етносемантичною специфікою [4; 13].

Дійсно, концепт є етноспецифічно забарвленим поняттям, яке містить семантичні ознаки (семи), пов’язані із функціонуванням відповідної звукової оболонки (лексеми). Семантика слова забезпечує взаєморозуміння у процесі комунікації. Концепт є одиницею концептосфери – впорядкованої сукупності одиниць мислення, які об’єднують усі ментальні ознаки того чи того явища, відображеного у свідомості. **Понятійний субстрат концепту** – це той мінімум його смислового об’єму, який зазвичай зафіксовано в лексикографічних джерелах (має знакове оформлення) [12].

Концепт є асоціативним феноменом і відображає специфіку етнокультурного осягнення окремого фрагменту світу. Лексеми фіксують у тлумачних словниках і перекладних словниках, тоді як їх асоціативні ряди – майже ніколи. Це пояснюється тим, що лексична (змістовна) частина концепту зазвичай збігається зі змістом лексичної одиниці, що його втілює. Перцептивна складова є надбудовою у вигляді певного ореолу, який складно передати словами, але можна встановити за допомогою корпусного дослідження [12]. Це дає змогу говорити про більш розгалужену будову концепту у порівнянні із денотативною структурою слова, яку можна побудувати за польовим принципом (ядро, ближня периферія, дальня периферія, крайня периферія) [10].

Понятійний субстрат концепту є актуальною інформацією – це пропозиціональне знання, яке спирається на мовну фіксацію (опис, визначення, дефініція). Він може бути описаний за допомогою дефініційно-компонентного аналізу номінантів концепту, оскільки головна функція словникової статті полягає у тому, щоб у максимально компактному вигляді дати лексикографічну інформацію про семантику слова. Такий аналіз дозволяє встановити базову смислову структуру концепту і особливості етноспецифічної репрезентації лексичного значення його імені [12].

Для дослідження якісного та кількісного складу прототипної структури концепту SUCCESS та ЛСП SUCCESS використовується метод корпусної лінгвістики. Структуру називаємо прототипною, адже вона міститиме лише відібраний поняттєвий субстрат концепту SUCCESS, а його перцептивну складову буде розглянуто у подальших дослідженнях.

Нині спостерігається стрімкий розвиток корпусних студій у всьому світі, що підтверджується як величезною кількістю досліджень у галузі, так і різноманіттям корпусів, що постійно з’являються. Корпусна лінгвістика привертає увагу дослідників багатьох країн світу (В. В. Жуковська, В. А. Широков, В. В. Риков, Є. А. Карпіловська, В. П. Захаров, С. Ю. Богданова, Н. Б. Гвішиані, О. М. Карпова, D. Biber, T. McEnery, A. Wilson, S. Johansson, Ch. Meyer, W. Croft, S. Adolphs).

Основою корпусної лінгвістики є корпус текстів, які створюються для роботи зі спеціально відібраними за декількома критеріями текстами. Корпуси текстів застосовуються для виявлення закономірностей в реальному, а не штучному, середовищі. Джерелом досліджень є автентичні тексти, як-от, наприклад, тексти та транскрипти американських актових промов за період 2000–2021 рр. [6].

Матеріалом для нашого дослідження слугуватиме спеціалізований корпус CACS, створений нами зі 100 американських актових промов 2000–2021 рр., який налічує 317,186 токенів (267,987 слів) та 6,918 конкордансів. Цінність конкордансів у тому, що це не окремий список слів, а контекст уживання досліджуваних одиниць. Корпус-менеджер дозволяє за пошуковим запитом дослідити усі вживання одиниці (e.g. *success*) у форматі KWIC (keyword in context) у текстах корпусу [7: 39].

Основною перевагою корпусно-лінгвістичних методів, застосованих для вивчення американських актових промов, є те, що вони надають можливість здійснити квантитативне й квалітативне дослідження вербалізації концепту SUCCESS та уточнити не лише частотні параметри лексичних одиниць, а й закономірності слововжитку: це ближні та віддалені конкуренти, їх характер та семантичне наповнення. До того ж, дослідники вважають, що завдяки методам корпусної лінгвістики можна отримати достовірний, позбавлений суб'єктивних домислів матеріал, що репрезентує структуру лінгвокультурного концепту [5].

Умовно референтною щодо CACS є структура лексико-семантичного поля (ЛСП) SUCCESS, попередньо створена з урахуванням кількісних показників використання одиниць ЛСП на основі десяти англійських лексикографічних джерел.

У дослідженні ЛСП SUCCESS було застосовано методи фронтального аналізу словникових статей, суцільної вибірки, логіко-статистичного та логіко-семантичного методів, за допомогою яких було відібрано лексичний матеріал зі статей англійських тлумачних словників, тезаурусних словників, а також словникових статей, що містять найпоширеніші словосполучення, фразеологізми, прислів'я та невеликі за обсягом лексичні гнізда. Список одиниць поповнювався разом із визначенням частотності їх використання у досліджених джерелах [11]. Загалом матеріал картотеки становив 730 слів, зафіксованих 1669 разів у десяти використаних словниках.

Отримані дані використано для побудови структури ЛСП SUCCESS, для чого взято за основу кількісні показники й запропоновано З. Д. Поповою та Й. А. Стерніним [10] польову структуру концепту, яка складається з ядра, ближньої периферії, дальньої периферії, крайньої периферії. У межах концептуального дослідження вважатимемо результати попереднього дослідження понятійним субстратом концепту SUCCESS, який потребує додаткових досліджень.

Побудовану структуру ЛСП SUCCESS зображено за допомогою діаграми (Рис. 1), де числа, вказані на стрілках, позначають кількість одиниць у полі:

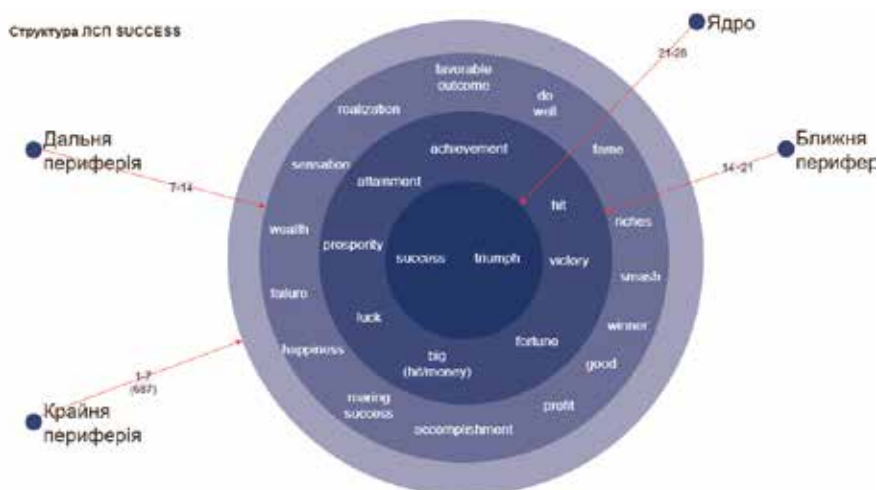

Рис. 1. Структура ЛСП SUCCESS [3].

Отримані дані із лексикографічних джерел є досить загальними та не є національно маркованими, тому побудовану структуру ЛСП SUCCESS було взято лише як основу у моделюванні структури концепту SUCCESS засобами корпусної лінгвістики. Варто зазначити, що у роботі зі структурою концепту ми маємо на увазі всі мовні засоби, що використовуються для його вербалізації.

Мовні засоби, які використовуються для вербалізації концепту, можна позначити як «засоби вербалізації, мовної репрезентації, мовного представлення, мовної об'єктивації концепту» [9]. Засобами ж вербалізації концепту виступають «готові лексеми й фразеосполучення зі складу лексико-фразеологічної системи мови <...>; вільні словосполучення; структурні й позиційні схеми речень, що несуть типові пропозиції (синтаксичні концепти); тексти й сукупності текстів (за необхідності експлікації змісту складних, абстрактних або індивідуально-авторських концептів)» [9]. Наявність статистичних даних уможливить здійснення реконструкції концепту, визначення його національної специфіки й місця у повсякденній свідомості людини.

Для роботи з корпусами використовуються різноманітні інструменти для роботи із природною мовою, як-от, наприклад, корпус-менеджери (WordSmith Tools, AntConc, Concordance, Monoconc, Textstat, etc.) [16].

Для роботи з корпусом CACS було використано корпус-менеджер AntConc 3.5.9., розроблений Dr. Laurence Anthony та призначений для оброблення корпусів першого порядку. AntConc може використовуватися для отримання прив'язаних до заданої предметної області словникових мінімумів, списків сталих словосполучень (у тому числі термінологічних), вибірок до тематичних груп слів. За допомогою AntConc реалізується контекстуальний аналіз (аналіз наведених конкордансів), здійснюється пошук контекстів. Програма також здатна складати частотні списки усіх слів у корпусі та показує ключові слова документів [15].

Розгляньмо результати дослідження у роботі із корпус-менеджером AntConc 3.5.9. на основі складеного нами корпусу CACS та ЛСП SUCCESS. У ході дослідження засобів вербалізації концепту SUCCESS використано частотно-статистичний

метод пошуку одиниць, який застосовують для пошуку ключових слів при порівнянні двох корпусів (у нашому випадку CACS та 730 одиниць ЛСП SUCCESS). Розроблений метод пошуку одиниць полягає у збереженні конкордансів ключових слів з визначенням розміром вікна й використання їх як спеціалізованих корпусів для порівняння із ЛСП SUCCESS як референтним [2].

Результати дослідження. Дослідження показало, що із 730 лексичних одиниць ЛСП SUCCESS лише 46,3% (338) входять до структури концепту SUCCESS. Загальна кількість конкордансів досліджуваних лексичних одиниць становить 6918. При цьому одиниці, що складають ядро, ближню периферію, дальню периферію та крайню периферію ЛСП та концепту різняться (Табл. 3).

На основі отриманих даних було змодельовано прототипну структуру концепту SUCCESS, а структурні поля поділено на інтервали:

Таблиця 1.

Поділ структури концепту SUCCESS

Структурні зони концепту SUCCESS	Інтервал	Кількість одиниць	% від загальної кількості
Ядро	225-300	4	1,2
Ближня периферія	150-225	6	1,8
Дальня периферія	75-150	32	9,5
Крайня периферія	1-75	296	87,5
Загальна кількість одиниць		338	100

У корпусі CACS (2000-2021) було зафіксовано поодинокі випадки використання окремих одиниць (58). У корпусній лінгвістиці такі одиниці мають назву *гапакси* (гр. *hapax legomena* (ἁπαξ λεγόμενον) – «щось згадане один раз»), вони значно ускладнюють визначення семантики, оскільки наявний лише один контекст їхнього вживання [7:28], [17].

Порівняймо структурні поля досліджуваних ЛСП SUCCESS та концепту SUCCESS:

Таблиця 2.

Порівняльна таблиця структурних елементів ЛСП SUCCESS та концепту SUCCESS.

Структурні поля	ЛСП SUCCESS	Концепт SUCCESS
Ядро	triumph	desire (want); high quality/ standards (good); greatness (good); excellence (best)
Ближня периферія	hit, victory, achievement, attainment, fortune, luck, prosperity, big	big, important, luck, experience, real, dream
Дальня периферія	wealth, accomplishment, fame, good, successful, winner, smash, sensation, happiness, realization, favorable outcome, win, profit, conquest, riches, achieve, do well, roaring, failure, performance, health, ascendancy, opulence, advantage	the act of becoming, money, future, career, history, means, power, pride, opportunity, team, want, failure, face, business, goals
Крайня периферія (перші 10)	money, consummation, fulfillment, coup, tour de force, successfulness, welfare, exploit, good life, gain, ... (697)	show, successful, reach, support, hardwork, top, plan, rise, right, progress, ... (296)

У ході експерименту було виявлено, що у структурі асоціативного поля концепту SUCCESS ядерними є семи, виражені наступними асоціаціями: 1) *the achieving of results wanted or hoped for*; 2) *goodness, achieving positive results and doing the right thing*; 3) *greatness, the ability to build a powerful legacy*; 4) *dreaming big*; 5) *daring and reaching for the stars*; 6) *excellence, showing maximum potential and being one's personal best*; 7) *building a strong community, meeting "your" people, self-development*; 8) *trusting your gut, being open to grab an opportunity when it presents itself*; 8) *gaining valuable experience and learning from failures*.

Таким чином, вдалося інтерпретувати прототипну структуру концепту SUCCESS, зображену у вигляді наступної діаграми:

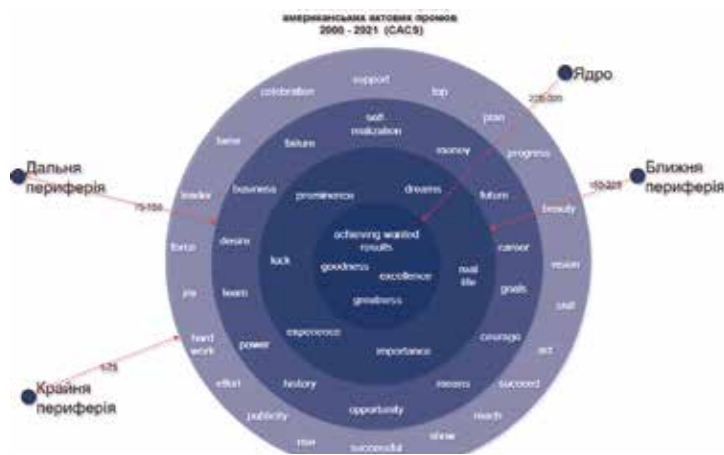

Рис. 2. Прототипна структура концепту SUCCESS на основі CACS (2000-2021).

10. Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка : монография. Воронеж : Истоки, 2007. 250 с.
11. Потапова О. Е. Вербальная репрезентация концепта. Лексико-семантическое поле как фрагмент языковой картины мира (на материале ЛСП «море») : монография. Чебоксары : ИД «Среда», 2020. 164 с.
12. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск: Белая Е. А., 2013. 307 с.
13. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры [2-е изд., испр. и доп.]. Москва : Академический Проект, 2001. 990 с.
14. Телия В. Н. Русская фразеология (семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты). Москва, 1996. С. 94–97, 216–135.
15. AntConc – Laurence Anthony. URL: <https://www.laurenceanthony.net/software/antconc/>
16. Corpus Manager: A tool for multilingual corpus analysis/ G. K. Mikros et al. https://www.researchgate.net/publication/236583638_Corpus_Manager_A_tool_for_multilingual_corpus_analysis
17. Merriam-Webster. (n.d.). *Harax legomenon*. [In:] Merriam-Webster.com dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/harax%20legomenon>